

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ "СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Книга Социология

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DE PHILOSOPHIE

Livre Sociologie

Tome 104

**ПРОБЛЕМИ В ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СОЦИОЛОГИЯ, ИДЕНТИФИЦИРАНИ ОТ
ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В ЧЕТИРИ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТА**

ИВАЙЛО ЙОРГОВ

***Ivaylo Yorgov. ISSUES IN TEACHING SOCIOLOGY IDENTIFIED BY SOCIOLOGY TEACHERS IN
FOUR BULGARIAN UNIVERSITIES***

The article presents a diagnostic of the issues which teachers in sociology departments identify in the BA and MA degrees in Sociology and shows the logic of these issues. The objectives of the text are to rather exhibit the opinions of the teachers in sociology than critically analyze them. In that sense the goal of the article is to initiate a debate on the difficulties they face and to provoke the search of common solutions. The issues teachers in sociology face are classified in three major groups. Two of them are related to the two sides directly involved in the education in sociology, namely the students and more specifically their level of knowledge when entering the university and their motivation, and the teachers and organization of the pedagogic process. The third group of issues related to a issues rooted in the wider institutional and societal frame of development of the (higher) education.

През 2012 г. Асоциацията на студентите по социология в СУ проведе втората част от започналото през 2010-2011 г. изследване сред преподаватели по социология в четири университета в България: Софийски университет, Пловдивски университет, Югозападен университет, Университет за национално и световно стопанство. Целите на това изследване бяха да се провери дали е възможно да се реконструира ядро от задължителни автори, подходи и методи в социологията, както и да обясни начина, по който се формира установеното социологическо ядро в изследваните социологически катедри: формални – неформални механизми на установяване и възпроизводство на социологическия канон. Фокусът върху тези цели има за своя отправна точка два момента в развитието на социологията в България след 1989 г.: от една страна, стремежът за интегриране и усвояване на най-различни традиции и постижения на западната

социология, което при отсъствие на дискусия за това какво представлява ядрото на социологическото образование и липсата на механизми за определяне на това ядро създава възможности за субективизъм и еkleктизъм в интегрирането на споменатите постижения. От друга страна, е налице и институционална промяна, която, наред с другите си проявления, е видима в увеличаването на броя на катедрите по социология в страната, което допълнително създава предпоставки за разоряването на представите за ядрото на социологията сред преподавателите и работещите в сферата на академичната социология. Изследването се разполага в полето на изследвания на социологията в България (вж. Грекова 2002, Деянова 2009, Колева 2005, Митев и Славова 2012, Славова 2010 и 2012, и други).

За постигането на целите на изследването бяха проведени дълбочинни интервюта с повечето преподаватели по социология във всяка от четирите катедри, контент анализ на библиографиите на дипломни работи и на анотациите на курсовете по социология, беше проучена законовата рамка, в която се осъществява образованието по социология. Хипотезите, които бяха заложени в изследването, са:

- Ако изобщо бъде установен социологически канон, той ще е различен в различните катедри по социология.
- Формирането на социологически канон ще е свързано с:
 - ✓ академичния път на респондента в полето на социологията;
 - ✓ историята на катедрата и отношенията в нея, тоест с конкретното състояние на социологическото поле;
 - ✓ настоящата преподавателска практика на респондента.
- Социологическият канон не е нито ресурс, използван в борбите за специфичния социологически капитал, нито залог в тях.

Част от набора от теми, включени в дълбочинните интервюта, бяха и проблемите, които преподавателите в специалността идентифицират в преподаването по социология или с други думи – проблемите, които те срещат във всекидневната си работа. Целта на тази статия е именно диагностицирането на тези проблеми. От самото начало следва ясно да посочим, че представеният анализ няма претенциите да идентифицира проблеми отвъд тези, споменати от самите интервюирани, да търси скритите причини за това преподавателите да посочват точно тези, а не други проблеми – в него по-скоро е систематизирана в общ разказ гледната точка на самите преподаватели. Тази систематизация би могла да бъде изходна точка за един критичен анализ, ако набелязаните проблеми се интерпретират като идеологии в полето на социологията, което би изисквало сравнение с практиките на преподаване, например или като стратегии (неосъзнавани) в това поле. Бихме могли да мислим за проблемите и като за своего рода клишета, споменавани по-скоро за да прикрият същинските проблеми, отколкото да ги посочат. Не на последно място един по-критичен анализ би могъл да свърже позициите, които преподавателите заемат, не само във формалния смисъл на позицията, но и като

нагласа към социологията, към останалите участници в полето на социологията, и други. В този текст ще се въздържим от подобен анализ по две причини. От една страна, разгръщането на цялата логика на функциониране на полето на социологията (на преподаването ѝ, за да сме по-коректни), което е задължителен елемент, предхождащ критичен анализ на проблемите, посочвани от преподавателите, е непосилна задача за кратък текст, тъй като би изисквало реконструиране на целия контекст, в който се развива това поле, описване на възможните позиции в него и полагане на действията и нагласите на участниците в него в обща рамка. От друга страна, по-общата цел на това диагностициране на проблемите в преподаването по социология е да инициира разговор в специалността за трудностите, които преподавателите в различни университети срещат и да провокира търсене на съвместни решения. Поради така заложената цел в текста ще се задоволим с описание и систематизиране на проблемите, които се идентифицират от самите преподаватели. Стремехът е позициите на преподавателите по социология да бъдат представени максимално широко, а цитатите са подбрани така, че най-пълно да изразяват различните гледни точки.

Проблемите, с които преподавателите по социология се сблъскват, могат да бъдат обобщени в три големи групи. Две от тях са свързани с двете страни, пряко участващи в образованието по социология, а именно от една страна **студентите, и по-конкретно нивото на подготовката им при започване на обучението по социология и тяхната мотивация**, и от друга – **преподавателите и организацията на процеса на преподаване**. Третата група се отнася до **проблеми, които имат своите корени в по-широката институционална и обществена рамка, в която се развива образованието**.

Основен проблем, идентифициран от преподаватели и в четирите изследвани катедри по социология, е нивото на студентите, като ясно се открояват два аспекта на проблема: липса на базисни познания и обща култура, и дефицити в специфични области. Това мнение се споделя от преподаватели по най-различни дисциплини – от социология на правото до информатика, като последното е донякъде изненадващо, доколкото се има предвид сравнително високото ниво на компютърна грамотност, което се предполага че имат младите поколения. Ниското ниво на входа на университета най-често не може да бъде наваксано в по-нататъшното следване, което води до промени в програмата на отделните курсове в хода на тяхното случване, до отпадане на материал и в крайна сметка до по-ниско ниво на висшето образование.

Налице са сериозни общо-културни и образователни дефицити (P22, Пловдивски университет).

Ето го бе, ами няма гражданско образование. Гражданското образование се учи в колежа в във Франция, в Италия в 10 клас. И аз ги питам, колко от вас са чели конституцията. Не на Америка. Остави на Америка. Аз ти я преподавам американската конституция, ама то за какво ли го правя. Остави това, колко сте чели българската конституция? Ами все едно ги питам колко сте чели китайската. Добре, защо бе? Питам ги – вие ставате 3 курс, колко от вас прочетоха Закона за висше образование и правилника на съответния университет. Колко? Все едно те питам

колко пъти летя до луната? Е, какво искаш от мен. Ти не знаеш елементарните си граждански права и от тук нататък аз те уча, уча и ти вдругиден завършваш и не си станал гражданин. Това ми е болното (P43, Югозападен университет).

Три са основните причини, които преподавателите изтъкват за ниското ниво на подготовка на студентите – мотивацията им, която според мнението на преподавателите спада в последните години; качеството на средното образование, което се оценява изключително в негативни термини; качеството на самия образователен процес по социология, в който също се набелязват значителни пропуски.

Когато говорят за ниското ниво на мотивацията на студентите преподавателите по социология акцентират основно върху два момента: пасивност по отношение на самоподготовката и изградени навици за четене на книги и посещаване на библиотеки, както и липса на активност в учебния процес (участие в упражнения) – наличието на „мъртви души“. Предпоставката, или по-точно очакването тук е, че студентите би трябвало да са активни както по отношение на самоподготовката си, така и когато посещават лекции и семинарни занятия.

Промениха ни се студентите. Някога общо взето броят на студентите беше значително по-малък, бяха хора запалени по социологията, ентузиазирани, сега много често влизаш пред курсове, в които има прекалено много мъртви души" (P26, Софийски университет).

"За съжаление през последните 2 години колеги казват, че да, сякаш отново има едно спадане на интереса. И това е сериозен проблем. Мотивацията намалява (P45, Югозападен университет).

[...] народът е несериозен, второ – отсъства масово, трето – гледа да препише и много други такива работи, които се засилват с годините. Не му се готви много и гледа несериозно, убеден е, че ще го пуснат, каквото и да стане, но то и често пъти така става, защото такава е тенденцията, да не се губи студентът с неговите там парични знаци, от Министерството (P3, Пловдивски университет).

Голяма част от студентите няма навика да чете, а когато има техническа бариера, която легитимира нежеланието да четеш [неналичността на книгата], нещата стават неспасяеми (P12, Софийски университет).

С този проблем е свързано и непосещаването на лекции и упражнения от страна на студентите. По тази точка преподавателите (особено тези в началото на своята кариера) се отнасят до голяма степен с разбиране с оглед на икономическата ситуация в страната, която предполага студентите да работят докато следват.

Тук студентите имат според мен напълно безобразно отношение, аз затова казвам опитвам се да съм толерантен, разбирам че сме бедна страна и за тези които трябва да работят затова съм измислил форма на контролирана извънкласна задача (P27, Софийски университет).

Заради отвратителната политика на държавата по отношение на висшето

образование, аз съм на мнение, че преподавателят е последната инстанция, която може да привлече студентите в университета. Поради тази причина формалното присъствие за мен е абсурдно (P11, Софийски университет).

Въпреки това обаче е категорично недопустимо, а се случва, студентите изобщо да не посещават занятията, което затруднява работата на преподавателите и ощетява другите студенти.

Ниското ниво на подготовка на студентите от своя страна в най-голяма степен се отдава обаче на качеството на средното образование. Преподавателите споделят за множество липси след завършване на средното образование – липса на обща култура, неграмотност, липса на познания в конкретни области, основната от които е история. Това е особено сериозен проблем при първокурсниците, които освен това попадат и в различна от училищната среда и са неподготвени за нея.

Ниското ниво на общата култура на студентите рефлектира в отделяне на повече време за обсъждане на учебния материал и в неговото съкращаване, а това, както е показано в следващата точка, влияе на преподавателите в по-горните курсове, които забелязват дефицити и непознаване на концепции, които би трябвало вече да са усвоени в първи курс.

Качеството на средното образование спада главоломно и поради което ние като преподаватели по принуда все повече и повече се отдалечаваме от научността, за сметка на приложността, защото някои неща просто не могат да се компенсират с четири години обучение. Така, че в този смисъл Катедрата ще бъде принудена да преосмисли начина си на преподаване, но не поради причина, че тя иска, а защото просто преподавателите ще бъдат принудени. На мене тази тенденция не ми харесва, но за съжаление тя е реална (P11, Софийски университет).

Това е, въобще е образованието от основното, това не е проблем на висшето образование. Един омагьосан затворен кръг сме, в който прехвърляме вината по между си. Значи средното образование и основното образование си казват всеки може да вземе диплома в България, какво ние ще се трогваме (P2, Пловдивски университет).

Основният проблем е, че виждате ли и с годините, може би одъртявам, не се знае, но с годините общата култура на тези, които идват при нас, те са много хубави и умни деца, но общата култура, която носят от училище (P40, Югозападен университет).

Едни бяха тези, които идваха началото на 90-те години, едни бяха сега. За съжаление не към добро. В момента съм донякъде окрилен, защото най-новите са едни будни и интелигентни деца, но си личат огромните поражения от срива на средното образование, които са рефлектирали върху тях. Налице са сериозни общо-културни и образователни дефицити. ... Това, което през 90-те години се считаше за едно фоново знание, което не беше нужно да се обяснява от преподавателя, сега тук очевидно е някакво върхово напрежение да се научи (P22, Пловдивски университет).

Както беше споменато по-горе, множество преподаватели посочват като причина за ниското ниво на студентите ниското ниво на придобиване на знания в самия университет. Причините за това са две. От една страна, е налице неусвояване на материал от предходни курсове, като тук интересното е че това е мнение, споделяно основно от преподаватели в Софийския университет. На студентите, особено в по-горните курсове, им липсват познания, определяни като базови, а това води до забавяне на учебния процес, непълноценно използване на времето и като резултат – липса на достатъчно получени знания от съответния курс. Накратко казано, налице е един мултиплициращ се проблем, който в процеса на следване се задълбочава.

[...] по-скоро си дадох сметка, че студентите са били изпуснати действително още в 1-ви курс, затова тези в 4-ти курс бяха такива каквито са" (P22, Пловдивски университет).

Те не знаят фундаментални неща. Невъзможно... Идва трети курс [наименование на учебен курс] – е не могат, наистина не могат да дадат дефиниция на идеален тип (P24, Софийски университет).

Струва ми се, че на много от младите колеги от последните випуски така им липсват някакви познания точно по съдържанието на различните курсове. И изведнъж се оказва, че или трябва да навлизам във чужди територии или пък някак си много накратко и съответно доста грубо и профански да казвам върху какво стъпвам, за да продължа нататък. Така че ето, системата на тухличките, това е един от примерите, във които ми се струва, че не действа достатъчно добре (P26, Софийски университет).

За съжаление, признавам си, не знам кой преподава качествени методи в катедра Социология, но според мен не ги преподава качествено. Примерно студентите не правят разлика между пряко наблюдение и включено наблюдение, не знаят как се прави протокол от наблюдение (P27, Софийски университет).

От друга страна, има липсващи моменти, за които обаче преподавателите по социология като че ли не държат отговорни толкова студентите, а по-скоро самия начин, по който е организиран учебният процес: тук попадат например липсата на конкретни знания по история, както и такива за българската действителност, непознаването на българската социология и липсата на практически занимания. Това са области, по които преподавателите считат, че следва да се получи познание по време на следването, но които най-често са недостатъчно застъпени в него.

Липсата на конкретни познания води като резултат невъзможност за проиграване на научените по време на лекции и упражнения теории и оттук – невъзможността за развиване на умения, които всеки един социолог трябва да притежава. Образованието като че ли се изправя от конкретното си съдържание и се превръща в едно чисто теоретично усилие.

Четене на история и то на социална история. Това е проблем както за нас, така и за студентите, защото те не учат социална история. В средното им се преподава

класическа националистическа история, която няма нищо общо със социалната (P16, Софийски университет).

Другото, което е нужно да се знае, но то не толкова при образованието, то после при реалната практика, ако наистина се занимаваш с това, бих го нарекъл „българознание“ (P29, Софийски университет).

Според мене цялата работа от това е, че наистина социологията в най-така бих казала престижната ѝ част, СУ, тя излиза от ФФ и този родилен белег на ФФ той си остава и засега много силно доминантен, смисъл, че се учи идеология, идеи се учат, но за съжаление не се учи социалния контекст (P6, Пловдивски университет).

И другото, което липсва много, е реалното знание. Знанието за реалните факти. Не можеш да анализираш едно общество, като ти не знаеш фактите за това общество. Оттук идва и спекулативността (P31, Софийски университет).

Непознаване на българската социология, което обаче се мисли по-скоро в сферата на пожеланията и е свързано с известна доза носталгия:

Друго, което не ми харесва, е, че не се обръща внимание на българските автори, а сред тях има някои много ценни (P11, Софийски университет).

Ето това е беда. История на социологията се оказва у нас история на Западната социология. Това е беда (P38, Югозападен университет).

Аз съжалявам, че Иван Хаджийски не го преведохме на английски с много добър превод, да го рекламираме, защото Иван Хаджийски е на нивото на Халбвакс, на нивото на цялата западна социология на 30-те години с „Бит и душевност“, с „Оптимистична теория“, с „Психология на Априлското въстание“, с „Психология на военната дисциплина“, това са ключови текстове, които в едно томче на английски добре рекламирано, ще създаде авторитети. А ако отидеш на Запад няма българска социология никаква (P18, Пловдивски университет).

Като основен проблем, обаче, в образованието по социология (наред с ниското ниво на студентите) се мисли липсата на практика, като това е видно както от обхвата на това мнение, споделено във всяка от четирите изследвани катедри, така и от интензивността, с която се среща. Акцент върху дефицита на практики поставят в много по-голяма степен преподавателите, които са в началото на своята кариера, а интересен и важен момент е, че същата липса на практически занимания беше посочена като основен проблем и от страна на студентите в проведено през 2010-2011г. изследване сред студентите в катедра Социология в СУ, особено от студентите в 3-ти и 4-ти курс. Дали това идва например от желанието им за позициониране по различен начин от утвърдените преподаватели или от по-добро разбиране за уменията, необходими за реализация на пазара на труда не може да бъде категорично установено от проведените интервюта, но е факт че има „натиск“ от по-младото поколение в лицето на студентите и младите преподаватели към отваряне на учебната програма за практики.

Практика, това е много практика, а не може. Много е голяма програмата, много е

амбициозна, страшно много часове, а това, което им трябва, им трябва практика, практика, практика, практика, но ти и на практика не може да пуснеш студенти, които не са доказани (P2, Югозападен университет).

Много са откъснати от практиката. И затова откровено казано в моята лична класация по социология, което, нали говоря като кадри, вече като работодател, това е УНСС. Много уважавам колегите от УНСС. Мисля, че при тях е видима разликата колко по-подготвени са студентите за практическа работа, докато за съжаление при нас се опитваме да го правим, но е много висока тежестта на много теоретични и абстрактни дисциплини (P6, Пловдивски университет).

И за мене упорството на част от по-старата школа, бих казала, в социологията, е да разберат, че трябва теоретичните дисциплини, трябва да съществуват, трябва да ги има, те са супер важни, трябва да има достатъчно място и на тези дисциплини нали, които имат реално приложение в практиката, които подготвят децата за това, което ще работят. [...] Да, при нас ние се оказахме много елитен, от тая гледна точка, много елитен, бих казала университет, защото поне при нас се пукна циреят, според мен на другите места не се е пукнал, с изключение на УНСС, те са това, към което, да речем, нашата катедра се стреми, защото аз... ние сме вземали кадри от УНСС и те са отчетливо различни (P6, Пловдивски университет).

Повече време на практическа работа. Щях да създам практическа дисциплина – социологически изследвания, но която да бъде обвързана с реални... сега ние правим героически усилия да осъществяваме това нещо – да кажем в пределите на тези проекти, за които работим – старайки се да вкараме студентите в тях. И в същото време на мен ми се струва, че не е достатъчно и като обхват – защото всички студенти не можем да вкараме и като дълбочина, защото не можем да имаме толкова много проекти, за да ги натоварим до тази степен, до която би ми се искало (P40, Югозападен университет).

Има проблем със така да се каже, практическото обучение на социолозите, и то конкретно като изследователи. Конкретно като изследователи, и то като изследователи в рамките на научен проект, а не примерно като изследователи маркетинголози или като изследователи на poll-ове, на обществено мнение. И всяка една практика е добре дошла, някак си (P10, Софийски университет).

Това, което според мене е липса на Катедрата все още, това е някаква систематичност по отношение на прагматичното направление. Систематичност по отношение на базисната теория, базисните социологически теории е по-правилно да се каже. Иначе теорията е ОК. Там нещата са много изчистени (P11, Софийски университет).

Причината за липсата на практики в университета може да бъде търсена на няколко места. От една страна, е липсата на институционален и финансов ресурс, което разбира се надали е изненада. Все пак прави впечатление, че тази причина не се споменава често – дали защото е саморазбираща се, или защото не е толкова сериозен проблем не може да

се прецени, но е факт, че това не е най-важната причина за липсата на практики.

Визията за методически курсове е невъзможна без да има изследователски център към... наистина център говоря, не някакви там лаборатории, някакви али-бали. Говоря за център, който е институционализиран като се вземат пари, правят се студентските практики, там се работи нон-стоп, цяла година върху определени изследвания, трупата се материал, трупата се традиция, тогава като дойде някакви методически курс, не може току така той да бъде пробутан или всичко останало. Проблемът е в парите, както знаем. [...] Няма пари, няма структура, няма условия, няма нищо, няма стратегия, няма визия (P24, Софийски университет).

Липсата на достатъчно хорариум, изразена основно от преподаватели по емпирично ориентирани дисциплини, е друга важна причина за недостатъчните практики в университетите. Оказва се, че преподавателите предпочитат практическите курсове да бъдат организирани като двусеместриални, за да имат повече време за задълбочено преподаване на материала.

[...] казах, че това не е проблем само на нашата катедра. Това е проблем изцяло на висшето образование. Има няколко неща. Намаляването на хорариума довежда до една конфекция, която не е ушита по мярка. За кратко време се опитваме... когато видя курс 15 часа, какъв е този курс, или 30 часа, това са несериозни неща за мен (P45, Югозападен университет).

За съжаление, няма как в два семестъра да се представят всички методи с които работи съвременната социология, те наистина са ужасно много (P29, Софийски университет).

Някои преподаватели посочват като проблем, свързан с практиките и това, че съответната катедра няма традиции в областта на емпиричните социологически изследвания, в прилагането на определени анализи. Това е нещо, което пречи на тях самите да придобият познания в областта, а оттук, логично, и да предават такива знания на студентите си.

По повод курс по многомерни методи:

Оказа се тогава, че никой в България още не беше ги прилагал, големи проблеми имахме – нямаше така кой да ни посъветва, да предаде опит, нали, как и какво (P2, Пловдивски университет).

Няма го това, ние нямаме традиция в катедрата (P24, Софийски университет).

Въпросът за практическите занимания по време на следването по социология е пряко обвързан с въпроса за реализацията на студентите. Прави впечатление, че докато за едни преподаватели това е ключов въпрос, който те спонтанно повдигат в интервютата (без в тях изрично да се пита за това), за други този въпрос като че ли не стои на дневен ред. Тук можем ясно да проследим основното напрежение в преподаването на социология (като идеален тип, а не толкова като реално съществуващи позиции): между съобразяването с реалностите на настоящата социално-икономическа ситуация (една много прагматична

визия) и поддържането на абсолютен стандарт по отношение на обучението (академична визия). В първата визия образованието се явява по-скоро инструмент за постигане на цели, докато във втората то е по-скоро целта, която следва да бъде постигната. Прави впечатление, че преподавателите, споделящи първата визия, имат по-скоро негативно мнение за възможностите за реализация на студентите, което произтича от липсата на връзка между образованието и бизнеса, и то по-скоро от липсата на желание от страна на образованието, отколкото от страна на бизнеса.

Ама как се реализират биографично студентите? НЯМА ТАКЪВ ВЪПРОС. [...] в продължение на години Катедра Социология е създавала специализирани кадри за несъществуващ пазар на труда (P13, Софийски университет).

Защото ликвидирани са научните институти по социология, агенциите, които са, социологическите работят с много малко персонал и използват социолозите буквално за анкетьори. Защото няма приложно поле, а теоретичното поле е сериозно стеснено. Не бих ги посъветвала – чисто бащински, от гледна точка на финансовата криза, на възможностите, които има България – за съжаление. И затова ми е... наистина за съжаление ми е много мъчно – след като целия живот съм си го отдала за социологията – да кажеш, че не бих ги посъветвала. Млад човек да запише социология е голяма трагедия (P38, Югозападен университет).

Не мога да кажа, че реализацията на нашите студенти е блестяща, в никакъв случай, но все пак има. Е, имам студенти, които работят на бензиностанции, което много ми тежи, но имам и в министерства, имам в Алфа Ръсърч и МБМД, имам в банки студенти. Но това е слабата страна (P46, Югозападен университет).

Не работим за пазара – това е общо заболяване на университета. [...] Основният проблем е неопределеността какво собствено искаме да произведем като продукт. Това беше неясно, защото беше неясен пазара последните години. Имаше време когато всички видяха, че една ли не всичко ще е агенции, ама простотии всякакви. Като дойде и криза вече и там има спеч. Достатъчно то няма накъде. Има пазар за маркетинг, ама не сме ние. Проблемът е с професионалната реализация на социолога, която от една страна – те стават за много неща. Но има няколко неща, за които те са най-добри, то това е. Той иначе за всичко става. [...] Но ако ти е ясно за какво поле социално работиш и трябва да създадеш конкурентен продукт – тогава навярно ще преценим и малко ще оптимизираме и плана. Ние сега – малко обща култура. И после кой както иска (P29, Софийски университет).

Да, защото има дефицит на връзка между образованието и бизнеса, по принцип в България. Още по-страшният дефицит е, че няма разбирането, че такава връзка трябва да има. Това е по-сериозният дефицит. Хората смятат, че университетът едва ли не функционира на архаичния Хумболтов принцип „Даваме ви знание, пък вие се оправяйте както искате в живота“. За мен това е абсолютно не приемлива гледна точка. Университетът трябва да подготви хората и да им дава шанс да си намерят работа и да се чувстват добре реализирани, а не просто да им дава начин на мислене. Кое е важно разбира се, но не е достатъчно. От това, че тази перспектива все още

не е разпространена в българското образование, връзка между бизнес и образование няма, и такива курсове са рядкост. В катедрата все пак има някакъв пробив в това отношение. Много по-голям, отколкото в други катедри, за които знам. Първо тези два курса в магистратурата са пробив, след това беше създаде с големи дискусии стажантска програма и на бакалавърско ниво. Бяха създадени тези курсове на [име на преподавател] и на [име на преподавател], които са пак практически ориентирани и мисля, че това е нещо, което е много положително (P31, Софийски университет).

Освен посочената липса на практическа занимания, преподавателите по социология отчитат още няколко заслужаващи внимание (според тях) дефицита. Важно е да посочим например липсата на обща визия в катедрите и липсата на интегрираност в учебната програма. Интересното е, че най-често мнението за обща визия се възприема от хора, които са встрани от центъра на катедрата и от хора, настояващи за по-силен акцент върху въвеждане на практически елемент в образованието. В същото време по-утвърдените преподаватели (с по-висока научна степен) отхвърлят виждането, че няма обща визия: *Е, има разбира се. Учебният план се обсъжда много дълго, всички промени, които изглеждат понякога неясно защо са направени, всъщност са резултат от сериозни обсъждания, на които участват всички членове на Катедрата, дебатират се различни мнения и в крайна сметка се взима някакво решение. В този смисъл, да, като цяло Катедрата има идея какво трябва да бъде завършващият студент по социология и това се реализира през различните курсове (P32, Софийски университет).* Може да се направи извод, че има визия, но е малко вероятно тя да е споделена. Има и преподаватели, които твърдят, че липсата на обща визия не е нещо лошо, защото по този начин се запазва индивидуалната свобода на преподавателите. Разнопосочността по отношение на споделената визия се вижда ясно и по отношение на мнението за интегрираността на учебната програма. Тук също ясно се вижда разграничението между преподаватели по практически ориентирани дисциплини като статистика, SPSS и емпирични изследвания, от една страна, и останалите преподаватели – от друга. За първите изглежда така, сякаш програмата е неинтегрирана, докато вторите не споделят това мнение. Това може да бъде резултат както от обвързването на преподаването с практиката, което е в ход, и от съпътстващите го проблеми, така и от различните представи за начините, по които (трябва да) се обвързва преподаването с практиката, обусловени от различните позиции на интервюираните в полето на социологията.

✓ Липса на обща визия:

Не, катедрата няма обща визия за нищо, за нищо (P12, Софийски университет).

С [име на преподавател] и затова не успяхме да го направим заедно. Защото аз бях започнала точно по този начин с реконструиране на национални традиции. След това той беше представил новата социология по автори, т.е. по-стария начин. И стана ясно, че студентите ни бяха много объркани. Нали, не знаеха кое в първи курс е нормално. И това беше проблемът на тези две години, включително и втората година, когато и аз участвах – нямаше единна концепция (P17, Софийски университет).

Не. Съществува една еkleктика, на парадигмално, на авторово ниво, предметна и

така нататък и образно казано всеки тегли в собствената посока и това е за сметка на други автори (P22, Пловдивски университет).

Отговорът е категорично не и това е голямата трагедия на сегашното образование по социология тук. Просто няма такава визия, да не говорим за стратегия (P23, Софийски университет).

Няма никаква визия за избираемите курсове. Няма визия! [...] Преди имаше. Преди говоря 2000 и... съвсем ранните ми докторантски години. Имаше визия, оглеждаха се всички блокове. Оглеждаха се особено, всички блокове от гледна точка на това (P24, Софийски университет).

Нямаме визия, нямаме идея, няма кауза. Ако сме наука без кауза ще сме една от N на брой много там... Другият вариант е да бъде полезна на някаква практика. Да предлага най-добрата експертиза за едно конкретно общество. То това е силата. Българският социолог е силен с конкретно познание на едно конкретно общество (P29, Софийски университет).

Липса на интегрираност:

Образованието по социология е бриколаж. [смях] Отвсякъде някакви неща. НИКАКВИ НЕЩА. Защо тези, защо тук. Далеч е от успеха учебния план на специалност Социология. Но това идва от екзотичната позиция на университетската социология. Тя бе оазис въпреки обществото, а не поради обществото. И от своята културна привилегированост от края на 80-те години, тя не усещаше необходимост да влезе в час (P13, Софийски университет).

Преподавателската работа е така... на парче. Т.е всеки един от моите колеги е специалист в някаква област, а ние преподавателите сме ревниви и ако тръгна аз да се намесвам в научни области, в които аз не съм специалист, най-нормалната реакция би била „откъде накъде ти ще даваш мнение дали примерно трябва да се учи Социология на спорта или не трябва да се учи, да кажем“, така че един такъв един такъв подход е много рискован и никога не съм имал самочувствието на всезнаещ човек, който с лека ръка да казва това трябва да се случва, онова не трябва (P43, Югозападен университет).

"[...] струва ми се, че дисциплината се чете сама за себе си. Не, всеки един преподавател по социология, независимо къде е, той трябва да търси връзката със всички социолози. [...] Ние оставаме студентите сами да интегрират знанията, това е основният недостатък на образованието (P45, Югозападен университет).

Просто най-много на мене много ми липсва като общност, тази мечта, разделеност на крилата, парадигми, не е лоша, но няма мисъл за работа заедно и работа, и тоя смисъл, който ти казвам, нали. (И: Да се реферира) Да, да се реферира, да се правят връзки, другият какво прави, колегите какво правят, аз как мога да си променям, да има някаква комплементарност, да има някаква взаимна допълнителност, да има някакво, щото аз си мисля, че това го правиш не за друго, а за

да си улесниш собствената работа. Какво мога аз да skipна, какво мога аз да, за да си освободя време за още повече неща. Каква да, нали стратегия за катедрата, нямаме стратегия, ама е негласно такава, че всички, всеки си прави нещо и си го прави, както може, той си е специалист нали, всеки се специализира. Без много даване и без tensions, обаче и без connections, без interactions (P24, Софийски университет).

Друг дефицит на образованието по социология е липсата на определени курсове и автори, част от които бяха посочени по-горе. Тук обаче мненията са доста различни и са до голяма степен пречупени през собствените научно-изследователски интереси. Като липсващи курсове и автори често се посочват американската социология, някои немски автори като Никлас Луман, Юрген Хабермас, Улрих Бек, различните теории за глобализацията и др.

Според мене малко внимание се обръща на авторите, които се занимават с глобализацията (P11, Софийски университет).

В същото време няма нищо срамно с това студентите да се запознаят с как да кажа... с произведения на съвременни живи автори не навършили седемдесет и пет години [смях] (P11, Софийски университет).

Не може Маркс да се превръща в карикатура, той дори вече няма и критици, те не знаят какво е това. Нашите студенти не знаят какво е капитал, те ми казват пари, аз им казвам, че парите не са капитал. [...] Смятам, че тези неща не се включват достатъчно, икономистите не се познават, не е достатъчно само по икономическа социология да се четат (P14, Софийски университет).

А няма нито един курс, който да прави това: ето сега взимам онова, което правим по „Въведение в социологията“ и тук ви показвам как става. Някакъв български модел – да показваме как да се изследва – прилики, разлики, специфики и няма, няма, няма. Защо? Не знам защо. [...] Бих сложила и курсове по българска модернизация, по глобализационни теории. Ако трябва да мисля, много курсове трябва да се сложат (P16, Софийски университет).

Това, което в последните години се променя, е че тук (бел.моя - Пловдивски университет) няма Социология на науката, а пък Социология на науката е фундаментален курс, курсът е основен (P18, Пловдивски университет).

Голяма дупка въобще във образованието е цялата американска социология (P24, Софийски университет).

Сега например в немската социология абсолютно не може един студент да мине без Луман, без Хабермас, като съвременни автори, без Бек. Просто няма начин това да се случи. (И: Смятате ли, че те са в достатъчна степен застъпени в нашата катедра?) P: Не. Категорично не. Даже смятам, че изобщо не се изучават. Смятам, че изучаването на съвременните социални теории е много слабо застъпено (P31, Софийски университет).

Тази липса на курсове е резултат (не изцяло, разбира се) от две важни причини: от

една страна липсват кадри в катедрата, а от друга – литературата по тях не винаги е преведена, а боравенето с научната литература на чужд език се оказва проблем. Тази липса на кадри е резултат от множество фактори: липса на човек, подготвен да води конкретния курс, липса на финансиране за да се открие място за нов преподавател, напускането на определени преподаватели, което оставя „дупка“ в катедрата. В допълнение натовареността на преподавателите се определя като много висока, още повече като имаме предвид това, че всички те съчетават изследователската си работа с преподавателската.

Липсата на кадри:

За съжаление се преподава в съответната катедра и се определят като задължителни онези дисциплини, за които имаме кадри. Не може да се преподава – няма как, обективно няма как да се преподава онова, което е най-нужното за студентите, след като няма кадри, които да го реализират (P38, Югозападен университет).

Преподавателят се самоизважда от катедрата и в един момент катедрата увисва. Остава вакуум (P12, Софийски университет).

Ние нямаме пари да назначим човек на щат, тоест да имаме достатъчно пари, които да сме заделили, за да осигурим работата на един или двама научни сътрудници, които да знаем, че са тук (P14, Софийски университет).

Това, че ние се караме помежду си, не можем да се разберем. Всъщност ние нямаме ресурс за този курс, академичен ресурс. Не знаем, не знаем, няма как да структурираме такъв курс. Доста неприятно, но може би е вярно (P16, Софийски университет).

Поради липса на преподавател, който достатъчно надеждно, да можем да кажем, че може да води този задължителен курс, ние не го правим задължителен. Има такива съображения, които не са академични, но те са реални (P31, Софийски университет).

Преподавателите са свръхнатоварени, те нямат сили, време и енергия да мислят нови курсове. И освен това те са и демотивирани от цялостната ситуация, в която съществува интереса, за която едва ли е нужно да говоря в детайли. Но ето тези фактори допринасят за това, че преподавателят няма достатъчно време да се концентрира върху собствените си интереси и бъде полезен на себе си и студентите му. Енергията му се изпива от други неща (P31, Софийски университет).

Често се споменава като проблем и това, че в България литературата по определени теми е малко, а тази, която е налична, е на чужд език. Това създава проблем в учебния процес, защото студентите не са подготвени да работят с текстове на чужди езици и като резултат преподавателите се принуждават да работят с текстове, които не са най-представителните по конкретната тема:

Много малко преводи има, свързани с методология на качествените изследвания във България, които са плюс това супер бейсик и много повърхностни (P10, Софийски университет).

Аз имам и проблем с битката с текстовете, защото имам много любими текстове, които могат да свършат прекрасна работа, но или ги няма на български, или са толкова трудни, че не мога да ги дам на студентите от 1 курс. [...] Имаме този проблем, проблемът на превода. Това е постоянен проблем, винаги ще бъдем малко в страни, на нас ще ни липсват дебатите, които ги има в една английска академична публичност (P16, Софийски университет).

Българската наука в момента, пък и не само в момента, е много периферна. Тоест, ако човек не ползва чужди езици, той на практика е лишен от възможността да се занимава с наука. Така че не само смятам, а смятам, че ако не знаеш, си за никъде, по-добре да се откажеш. [...] един български студент, за съжаление, има големи ограничения да четете на чужд език и оттам произлиза ограниченията и за предлагането на семинарни текстове (P31, Софийски университет).

Друга голяма група проблеми, която е посочвана от преподавателите, не е широко споделена, но е трудно да се прецени дали това е така поради обективното несъществуване на такъв проблем според конкретния преподавател, или от нежелание за споделяне на мнение по темата – става дума за наличието на силен субективен елемент в организацията на образованието и разчитането на лични контакти. Това се среща както сред преподаватели в началото на кариерата им, така и сред вече утвърдени такива.

При нас образованието е такова каквото... каквито са специалностите на преподавателите. Той си дава курса, в който той се чувства силен. И студентите по някакъв начин са без избор (P6, Пловдивски университет).

Има свръх акцент върху лични фобии или фиили, на напрежения, ако щете от чисто биографично естество, което неминуемо рефлектира на учебния процес (P22, Пловдивски университет).

Всеки има свои критерии. От друга страна непрекъснатият рефрен, на който присъствам за прагматизация на социологията, тоест връзката на социологията, на социологията с реалния живот, каквото и да значи това, много често се редуцира до примитивно събиране на данни за някоя социологическа агенция. И това се считало за прагматизация. Това няма нищо общо с добрата качествена социология. Това деление на прагматична или теоретична социология е напълно измислено и показва нищетата на привържениците на едното и другото деление. Социологията е и това и онова, и едното и другото. И тя минава отвъд тези неща (P22, Пловдивски университет).

Има една мафия така да се каже, много трудно е да влезеш в една катедра, ако искаш да влезеш буквално трябва да те поканят. Има конкурси непрекъснато за преподаватели и доценти, но доценти, но когато тръгнеш, ти казват А бе няма никакъв смисъл това е конкурс аз еди-кой си... За жалост в България академичната кариера е въпрос на контакти (P27, Софийски университет).

Аз това списание [име на социологическо списание] не мога да го чета, за мен това не е списание, защото те си правят приятелски теми, събират си се приятелски хора и правят това, което тях си ги вълнува. Докато [име на социологическо списание] е

списание, в което можеш да видиш изключително широк спектър от парадигмални различия, може да видиш разнообразие тематично, докато [име на социологическо списание] си имат някаква такава... харесват си се, публикуват си се (P27, Софийски университет).

Тук се притеснявам да не каже някой, че го пропускам. То е България и е много трудно... някой ще каже „Гледай тоя се подмазва на [име на преподавател]“. Това е тука (P43, Югозападен университет).

Душно е, тясно е, като тръгнеш напред те дърпат, най-малкото не ти помагат и няма атмосфера да... когато някой тръгне напред да го подкрепяш, защото той ще изнесе всички останали (P18, Пловдивски университет).

Ще завършим този обзор, който, разбира се, изисква допълнителни проучвания и анализи за разкриване на факторите, които го обуславят, със споделеното от някои преподаватели мнение за липсата на социологическа общност в страната.

Не, ние нямаме социологическа асоциация, ние нямаме общност – тези проблеми не стоят на дневен ред в нашата социология. Не говоря за нашата катедра (P38, Югозападен университет).

Бих засилила връзките между отделните катедри. Бих се постарала да избегна неприязънта, която неизбежно съществува и аз това съм го ...то не знам дали е неприязън, но май е неприязън, та това съм го написала преди много време в нещо, което го качиха на сайта на БСА – „Има ли социологическа общност?“. Много се съмнявам, а би трябвало... Т.е. мисля си, че трябва да има някаква институционализирана форма, в която хората да обсъждат нещата, а не да се каже „тия това правят, ония това правят“, нали в кавички, защото има някакво негативно усещане (P46, Югозападен университет).

Позволяваме си да кажем – социологическа общност, която би могла да вземе отношение по тези проблеми, за решаването на които безспорно притежава експертен потенциал предвид научната област, в която работи, и да ги адресира координирано, с обща визия за развитие на специалността в страната.

Описаните по-горе проблеми, взети в тяхната взаимовръзка, се считат от преподавателите за имащи силно негативно влияние върху образователния процес, като не позволяват доброто свършване на работата от страна на преподавателя. В допълнение, това ощетява студентите и намалява както тяхната мотивация, така и тази на преподавателите.

И когато си вложил всичко, цял един семестър си се раздал неуморно, значи без да спреш, без да толкова и накрая видиш резултата, когато видиш контрола на знанията на студентите и техните... и наистина е отчайващо (P2, Пловдивски университет).

С това порочният кръг, водещ до ниската оценка на образованието като цяло, до голяма степен се затваря.

Сега ще ти го кажа абсолютно откровено, че авторитета на българското

образование в Европа... хайде да не кажа нула, ама никои не ни вярва. Никои не ни вярва и за мен усилията трябва да бъдат насочени именно в тази насока. Както... да кажем почти никои не знае за България. Няма какво да го крием. Аз съм се опитвал и в нашата катедра. Ние българите сме богове на документи (P43, Югозападен университет).

Всяка изминала година ставаше все по-ясно, че българското висше образование се е разпростряло в мащаби, които изключват възможността то да има собствено качество. Най-напред то представя да бъде висше, а после – престава да бъде и образование... Това не беше случайно – това е резултат от политика и разбира се от обществен контекст (P13, Софийски университет).

Цитирана литература:

- Асоциация на студентите по социология в Софийски университет. 2010. *Финален доклад по изследователски проект: „Изследване на социологическия канон и структура на преподаваното социологическо знание в Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“*.
- Грекова, М. 2002. „Преподаването на социология: възможности и проблеми“. *Социологически проблеми*, бр. 1-2, с. 133-138.
- Деянова, Л. 2009. „Научните архиви след научния фронт, дисциплинарната памет и интердисциплинарната история“. *Критика и хуманизъм*, бр. 29, с. 193-210.
- Колева, Светла. 2005. *Социологията като проект*. София: „Пенсофт“.
- Митев, Т., П. Славова. 2012. „Висшето образование като предприемачески експеримент: три портрета на специалност Социология в България (1990–2006)“. *Социологически проблеми*, бр. 3-4, с. 97-151.
- Славова, П. (съст.) 2010. *Какъв да стана? С какво да се захвана?* София: „Изток-Запад“.
- Славова, П. 2012. „Постсоциалистическото образование в огледалото на социалистическото минало: случаят на специалност Социология в Софийския университет „Св. Климент Охридски““. *Социологически проблеми*, бр. 3-4, с. 67-96.